
de hervormde gemeente op 18 oktober 1914 ter beschikking werd gesteld ten bate van een rooms-katholieke dienst voor Belgische vluchtelingen, onder leiding van de pastoor van 's Heerenhoek.²² In Leeuwarden werd in de hervormde Grote Kerk in december 1914 een avond belegd om geld op te halen voor Belgische vluchtelingen. Naast musici traden daar de hervormde predikant en ook de deken en pastoor van de H. Bonifacius parochie op – ‘hoogst opmerkelijk’, zo noemde een krant deze samenwerking.²³ De oorlog wekte in de oorlogvoerende en in de neutrale landen twee religieuze houdingen: die van de boete voor de zonde en die van troost in verdriet. De laatste houding komen we in Nederland tegen bij de hulp aan vluchtelingen. Het geloof bezweek niet onder de absurditeit van de oorlog, maar bloeide. Het leed van de oorlog was zo groot, dat confessionele verschillen soms ondergeschikt werden gemaakt aan de troost die geboden moest worden.²⁴

Maar er zijn ook incidenten bekend van rooms-katholieke vluchtelingen die van protestanten hulp kregen, maar botsten op religieus terrein. In Engeland wilde een vrouw die twaalf Belgen in huis had genomen niet ‘toestaan dat haar vluchtelingen ’s morgens uitgingen op uren, waarop in de katholieke kerken dienst werd verricht. Ook moesten de moeders haar kinderen onmiddellijk aan het lezen van den protestantschen Bijbel zetten’.²⁵ De Belgen verlieten daarop haar huis. Zulke incidenten waren in het ten tijde van de Eerste Wereldoorlog nog behoorlijk antipapistische protestants Nederland ook niet onbekend. In Oud-Beijerland, waar geen rooms-katholiek kerk was, zou de gereformeerde predikant rooms-katholieke vluchtelingen gedwongen hebben bij hem ter kerke te gaan.²⁶ In Zeeuws-Vlaanderen zouden met de Belgisch vluchtelingen mee uitgeweken geestelijken een rooms-katholieke kerkdienst hebben belegd ‘tot in dorpen, waar nooit mis gehouden werd, als Retranchement en Kadzand, en dat daarna den vluchtelingen verboden is nog langer de Hervormde Kerk te bezoeken, wat in den beginne véél gebeurde’.²⁷ Dit laatste bleek onjuist. Een hervormd predikant meldde ‘dat men slechts zeer enkele *vluchtelingen* in de protestantsche kerken opmerkte, die dan nog alleen maar uit nieuwsgierigheid kwamen, om ook eens een “geuzen-mis” bij te wonen’.

In Hoorn werd een hulpcomité voor Belgische vluchtelingen opgericht, maar de katholieke geestelijken waren niet uitgenodigd daarin zitting te nemen. De plaatselijke predikant verklaarde rooms-katholieke vluchtelingen in zijn pastorie te willen opnemen, mits de pastoor hen geen catechisatie zou geven. De katholieken opperden daarop of het niet beter zou zijn om met name gevluchte kinderen ‘in communauten onder te brengen, waarin ze volgens hun religie behooren’.²⁸ Het was tevens een oproep aan rooms-katholieken hun gevluchte geloofsgenoten hulp te bieden.

²² *Middelburgsche Courant*, 17 oktober 1914.

²³ *Algemeen Handelsblad*, 15 december 1914.

²⁴ Stéphane Audoin-Rouzeau en Annette Becker, '14-'18. *De Grote Oorlog opnieuw bezien* (Amsterdam 2000) 166-168.

²⁵ Dit voorbeeld werd aangehaald in *Java-Post. Weekblad van Nederlandsch-Indië*, 25 december 1914.

²⁶ *De Tijd*, 6 januari 1915.

²⁷ L. Mokveld, *De toekomst* (Leiden [1917]) 33.

²⁸ *De Tijd*, 19 september 1914.